

Kentsel Mekana Alternatif Bir Bakış: Kentin Zamanı, Zamanın Kenti

Duygu KAÇAR

*Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Araştırma Görevlisi*

1. Giriş

Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, yeni buluşlar toplumların sosyo-kültürel değerleriyle birlikte zaman ve mekan algılarını da değiştirmiştir. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ise hem pek çok olanak yaratmış hem de problemlere neden olmuştur. Artık 21. yüzyılda, yaşam tarzlarımızı biçimlendiren ve düzenleyen değerler hızla değişmektedir. Geçmiş ve şimdi arasındaki bağlantı kopmuş, birbiriyle ilişkisi olmayan bir dizi deneyim eşzamanlı olarak yaşanmaya başlanmıştır.

Bu makalede doğal (kozmetik), modern ve dijital zaman kurguları mimari mekan tasarımı ve kullanımı ile birlikte tartışılacaktır. Bu şekilde, kentin fiziksel ve sosyal kompozisyonunda zaman ve zamansallığın etkileri üzerinde durulacaktır.

2. Zamanın Doğası

Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğü'nde 'zaman'ın karşılığı şöyle sıralanmaktadır (www.tdk.gov.tr):

1. Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit.
2. Bir sürenin belirli bir parçası, vakit.
3. Belirlenmiş olan an.
4. Çağ, mevsim.

5. Bir işe ayrılmış veya bir iş için alınmış saatler, vakit.
6. Dönem, devir.
7. Bir süre ile ilgili durum ve şartlar.
8. Olayların oluş ve akış sırasını belirleyen, düzenli ve dönemli gök olaylarını birim olarak kullanan sanal bir kavram.

Türk Dil Kurumu'nun Gökbilim Terimleri Sözlüğü'nde de zaman kavramının karşılığı "Akıp giden olayların tekrar eden gök olaylarına göre sıralanmasından doğan bir kavram. Güneş ve yıldızların öğlene göre açısız uzaklığına (saat açısına) karşılık bir ölçü." olarak verilmektedir (Kızıllırmak, A., 1969). Yine Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde ise; "Felsefe kavramı olarak: oluş, gelip geçiş, değişme ve süreklilik biçimi; dönüşü olmayan bir doğrultuda birbiri ardından gitme. Sürüp giden doğru bir çizgi." olarak tanımlanmaktadır (Akarsu, B., 1975). Bu tanım da zamanın 'geçmiş' olarak geriye doğru sonsuza değin uzandığı ve 'gelecek' olarak da ileriye doğru akıp gideceği belirtilir. Nesnel (objektif) zamanın, cisimlerin devinimiyle ölçülebildiği; öznel zamanın ise, yaşantılara bağlı olduğu ve nesnel olarak ölçülemediği belirtilir.

Gurevich'in de üzerinde durduğu gibi, farklı toplumların farklı zaman nosyonları olabilmektedir. Sosyal zaman olgusu farklı kültürler ve toplumlar arasında; ve her toplumun iç yapısının fonksiyonu olarak her sosyo-kültürel sistemin içinde farklılaşır (Gurevich, A. J., 239). Modern toplumların zaman kurgusunu anlamak için ise zamanın sosyal bir yapı olarak ele alınması ve doğaldan çok sosyal özellikleriyle irdelenmesi uygun olacaktır.

2.1. Soyut Zaman Algısı

Daha önceleri gündoğumu, günbatımı gibi doğal ritimlerle toplumların gündelik hayatları kurulurken, 13. yüzyıl sonunda mekanik saatin icadıyla toplumların yaşantılarının evrensel, soyut zaman kurgusuna göre standardize edilmesi amaçlanmıştır (Gurevich, A. J., 241). Şüphesiz bu, seri üretimle birlikte sosyal yaşantıyı hızlandıran Endüstri Devrimi ile de yakından ilişkilidir. Karı ve verimi artırmak amacıyla, günlerin çalışma, dinlenme ve eğlenme için üçe bölünmesi sürecinde saatler mekanik bir ortam oluşturmuş ve insanların hızını artırarak görevlerini dönüştürmede önemli bir rol oynamıştır (McLuhan, M., 1964, 155). Doğal döngüden farklı olarak, toplumlar, yaşantılarını mekanik saatin düzenine uydurmaya başlamışlardır. Artık güneşin hareketleri değil; soyut, evrensel ritimler gündelik hayatı strükture etmiştir. Dolayısıyla, modernleşme ve zamanın modern algılanması insan yaşamının organize, rasyonel ve verimli kullanılmasına etken olmuştur.

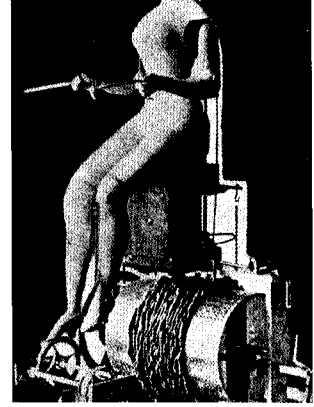
2.2. Literatürde Modern Zaman

Tanyeli'nin de belirttiği gibi, bireylerin yaşantısına doğal döngüden farklı olarak yeni, farklı bir döngüyü tarihte ilk defa getiren mekanik saat olmuştur ve mekanik saat modern zaman fikrinin kaynağı olarak gösterilmektedir. Doğal döngüyü değiştiren mekanik saatin, sosyal pratikleri yeni bir döngüyle örgütlemekte düzenleyici bir rolü olmuştur (Tanyeli, U., 1998, 168). Mekanik saatten önce, tüm teknik araç ve makineler doğanın olanaklarına eklenirken, mekanik saat toplumlara, doğadan tamamen kopuk olan kendi döngüsünü dayatmıştır. Mekanik saatle birlikte, zaman doğal döngünün düzenli tekrarıyla değil, ama evrensel olarak kabul edilmiş, eşit zaman dilimleriyle ve mekan da kendi üç boyutlu gerçekliğinde temsili olmuştur (Tanyeli, U., 1998, 169). Böylelikle, mekanik saatin icadı zaman ve mekan kavramlarını birbirinden bağımsız hale getirmiştir. Soyut dünya haritasının üzerindeki mekanların zamanları yine soyut meridyenler ve paraleller ile temsil edilmiştir. Bu farklılaşma, modern zaman – modern mekan kavramlarının sürecini başlatmış ve aynı zamanda modern ve modern öncesinin sınırını çizmiştir (Tanyeli, U., 1998).

McLuhan teknolojinin bir parçası olarak mekanik saatin, ürettiği eşit saniyeler, dakikalar ve saatlerle zamanı insanın doğal ritminden ve öznel deneyimlerinden kopardığını vurgular. Çalışmak dışında, yemek, uyumak gibi insanın doğal ihtiyaçları da organik gereksinimlerinden farklı olarak saate göre düzenlenir olmuştur (McLuhan, M., 1964, 146). Modern toplumlarda zaman, doğal döngüler ve sosyal aktiviteler üzerine kurulmaz. Bu tür büyük toplumlar, soyut, evrensel ve ölçülebilir zamanı yaşarlar. Urry'ye göre, bu özelliklerinden ötürü, modern medeniyetlerin ayırıcı özelliği buharlı makineden çok mekanik saattir. Urry, mekanik saatin endüstriyel kapitalist toplumların özelliği olduğunu savunur (Urry, J., 1999). Gurevich'in de üzerinde durduğu gibi işgücü, üretimin temel unsurlarından biri haline gelen zaman ile ölçülür olmuştur. Modernleşme sürecinin başlangıcı olarak ölçülebilir zaman, bu özellikleriyle doğaya yabancılaşmanın da zeminini hazırlamıştır (Tanyeli, U., 1998).

Saatler 13. yüzyıl sonundan itibaren geçen zamanı vurgulamışlar ve 14. ve 15. yüzyıldan itibaren pek çok Avrupa kentinin meydanlarını kuşatmışlardır (Gurevich, A. J., 241). Ortaçağ'da, saat kuleleri ve onların çan sesleri aracılığıyla zamanın ortak algılanması küçük toplumların koordinasyonunda ve düzenlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Saat kulelerinin yanısıra, basın, radyo, kaldırım saatleri, televizyon, kol saatleri ve günümüzde cep telefonları da zamanı bildirmek ve iletmek görevini üstlenmişlerdir.

*Resim 1.,
Mekanik saat ve doğadan
kopuş: Bir sonraki adım
organik figürün tamamen
kaldırılması.*

3. Kentsel Mekanın Dönüşümü

Resim 2.
Kent meydanı ve saat kulesi

1. Dünya Savaşı öncesinde ulaşım yaya ya da hayvan gücüyle sağlanmaktaydı. Yürüyüş hızının da 1-4 saniyede 1 metre olduğunu düşünürsek, kolay ulaşım için yerleşimler birbirinden uzak değildi. Kent merkezi tek noktada ve iş, alışveriş, ibadet gibi günlük aktiviteleri toplar nitelikteydi. Konutlar da yine kent merkezini çevrelemekteydi. Genellikle alışveriş, ibadet, toplanma gibi günlük aktivitelerin geçtiği kent meydanında yer alan saat kuleleri de kentin çeperinden görülebilecek ya da sesi duyulabilecek mesafedeydi. Bu özellikleriyle saat kuleleri, daha önceleri cami minarelerinden yayılan ezan ya da kiliselerin çan seslerinin üstlenmiş olduğu kentsel mekanda ortak zaman algısını kurma görevini üstlenmiştir. Cengizkan'ın belirttiği gibi, pazar, kahvehane ve dinsel mekanları barındıran kamusal mekan, gündelik aktivitelerin dinamizmini ve enerjisini yayma gücüne sahiptir. Saat kuleleri ise kamusal ve özel mekanlar arasında iletişim kurarak fiziksel ve zihinsel akışı örgütlemiştir (Cengizkan, A., 1999, 97).

Günümüzde ise değişen ulaşım ve iletişim teknolojileri ile birlikte kent merkezleri ve mimari mekanlar da değişmek ve dönüşmektedir. 19. yüzyılda demiryolu taşımacılığının banliyölere ve demiryolu üzerinde yeni yerleşim yerlerinin oluşmasına hız verdiği gibi, son on yılı aşkın bir süredir özellikle cep telefonu ve internetin yaygın kullanımının getirdiği eşzamanlılık da kendine özel mekanlar yaratmıştır. Doğal (Kozmik) zamanda her şey daha

yavaşken, günümüzde artık etki ve tepki neredeyse aynı anda gerçekleşmektedir. Bu hızla birlikte gelişen ekonomik yarış yapay ihtiyaçlar doğurmakta, insanların ve toplumların yaşamlarında yeni özelleşmelere neden olmaktadır. Hızın artmasıyla birlikte, mekan da zamansal bir nitelik almaktadır (Virilio, P., 2000, içinde Tschumi, B.,viii).

Resim 3.
Otoyolların istila ettiği bir
kent örneği.

Toplumsal yaşantıda kamusal ve özel arasında dinamik bir denge vardır. Bu denge her kültürde farklı olmasına rağmen, kültürel dönüşüm, teknoloji, değişen politik ve ekonomik sistemler ve de zamanın değişen doğası ile birlikte farklılaşır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler kamusal ve özel dengesinde iki biçimde belirleyici bir role sahiptir: Birincisi, yapım ve ulaşım sistemlerinin limitlerini belirleyerek toplumu biçimlendirir. İkincisi ise, doğrudan topluma entegre olarak kamusal yaşama girer. Bilgisayarların iş amaçlı evde kullanımı ikincisine örnek olarak verilmektedir (Carr, S. Et al., 3). Bugün, yeni ticari mekanları da dahil edersek, kamusal mekanların sayılarında ve çeşitlerindeki büyük artış, yaşam tarzlarımızın ve zamanı algılayış biçimimizin mimari mekan tasarımı ve kullanımını nasıl etkilediğini gösterir (Carr, S. Et al., 1).

Farklı teknolojilerin örnekleri olarak mekanik zaman ve dijital zamanda da farklı mekansal örgütlenmeler bulmaktayız. Saat kulesinin kalabalıkları toplayan ve kamusalla özel arasında iletişimi kuran özelliğinin aksine bugün dijital zaman algısıyla mekanın parçalandığını görmekteyiz. Uydu kentlerdeki yoğunluğun artması kamusal hayatı etkilemiş ve kamusal mekan kullanımını dönüştürmüştür. Arabaların içinde, hızlı trafik akışıyla çevreden kopan yaşantı biçiminde alışveriş merkezleri kent meydanının yerini almıştır. Bu mekansallaşmanın içinde alışveriş yapmak, vitrin gezmek, yemek yemek, sinemaya gitmek, vb. yeni bir iletişim biçimi oluşturmuştur (Carr, S. Et al., 5-8). İnsanoğlu iletişim kurarak sosyalleşir, ama günümüz büyük metropollerinde bu iletişim alışverişe indirgenmiştir. Sosyal yaşantının ritmi ve aktivitesi yaya hızıyla biçimlenirken, günümüzün eşzamanlılığında kentle-

Resim 4.
Çok sayıda araç alabileceği
otoparkı ve çevre yoluna
yakınlığıyla tipik bir alışveriş
merkezi.

rin çekim alanları, hızlı ve arabalı yaşamın uzantısındaki alışveriş merkezleri haline gelmiştir.

4. Sonuç

Değişen teknolojiler, yeni buluşlar, ekonomik gelişmeler, kültürel dönüşümler ve bunlarla birlikte zamanın algılanış biçimindeki farklılıklar yaşam biçimlerimizi dönüştürmektedir.

Yaşam biçimlerimizdeki bu dönüşümler de hem yapıları çevremizi değiştirmekte hem de bu değişikliklerle yeniden yoğrulmaktadır. Dolayısıyla, mimarlık kültürü de tüm bu değişmekte ve dönüşmekte olan dinamiklerle bir dönüşüm süreci içerisinde.

Artık yaya değil araba hızıyla biçimlenen kentlerde kamusal alanların yanı sıra, bina formları, cepheleri, tipleri ve programları da değişmektedir. Araba ile otoparktan ulaşılan binaların cepheleri eskiye göre önemini kaybetmiş, süsten uzak, araba hızıyla algılanabilecek kadar sadeleştirilmiştir. Şüphesiz, bunun yeni yapılan yapıların yüzyıllarca ayakta kalmasının beklenmemesiyle de ilgisi var. Virilio'nun da değindiği gibi, günümüzde binalar zaman içinde bir hareket ya da zamanla kaybolacak üç boyutlu bir imaj olarak tasarlanmaktadır (Armitage, 2001, içinde Virilio, 58). Sürekli değişmekte olan insan ihtiyaçlarına göre tasarlanan yapıların sabit bir programa sahip olması da beklenmemektedir. Özellikle bilgisayar teknolojilerindeki gelişmelerle mimarlık ortamı da daha kolektif bir hal almıştır. Proje arazisi, yapı malzemeleri, işgücü ... v.b. dünyanın farklı noktalarından bir araya gelebilmektedir. Görelilik kuramının cep telefonları, internet, web kameraları ve sanal gerçeklikle yaşandığı günümüzde mesafeler mimarlık ortamı için de kısalmıştır.

Ne yazık ki, bu hızlı dönüşüm sürecinin ülkemizde kentsel mekana yansması 'eski olanın yıkımı' ve 'yeni olanın yapımı'na indirgenmektedir. Bu da kültürel, tarihi ve sosyal yapıda bir çöküş olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa bu dinamik süreç içerisinde mimarların, kent plancılarının ve bürokratların daha yaratıcı ve aynı zamanda kamu yararına duyarlı olması beklenmektedir. Yeni zamanlara özel yeni mekanlar, ancak gündelik hayatımızdaki dönüşümlerin içselleştirilmesiyle mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Akarsu, B. 1975, Felsefe Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Armitage, J. (ed.), 2001, Virilio Live: Selected Interview, Sage Publications, London, Thousands Oaks, New Delhi.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G., Stone, A. M., Public Space, Cambridge University Press, Cambridge, New York.
- Cengizkan, A., "Saat Kuleleri Ve Kamusal Mekan", Arredamento Mimarlık 100+14 Mayıs 1999, s. 96-103.
- Giddens, A. 1990, The Consequences Of Modernity, T. J. Press Ltd., Padstow, Cornwall.
- Gurevich, A. J., Time as a Problem of Cultural History
- Kaçar, A. D. 2002, The Effects of Time Perception on the Design and Use of Architectural Space, Yayınlanmamış Master Tezi, ODTÜ, Ankara.
- Kaçar, A. D. 2003, "Doğal Zamandan Dijital Zamana Mekan", Zaman'ın Kitabı, YGS Yayınları, İstanbul, s.117-124.
- Kaçar, A. D. 2005, "Time Perception in Relation to Architectural Space", PROBE CONFERENCE 2005, Egbu, C. & Tong M. K. L. (ed.), Blackwell Publishing, Glasgow, s.35-44.
- Kızılırmak, A. 1969, Gökbilim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- McLuhan, M. 1964, Understanding Media, McGraw-Hill Book Company, New York, Toronto, London.
- Tanyeli, U. 1998, "İslam Dünyasında Modern Zaman Bilincinin Doğuşu ve Mekansal Kavrayış Sorunsalı", Davidson, Cynthia, C. (ed.), Anytime Konferans Bildirileri Kitabı, Mimarlar Demeği 1927, Ankara, s.166-175.
- Urry, J. 1999, Mekanları Tüketmek, Ayrıntı, İstanbul.
- Virilio, P. 2000, A Landscape of Events, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.
- www.tdk.gov.tr